

МАТЕМАТИЧНО-ПРИРОДОПИСНО-ЛІКАРСЬКА СЕКЦІЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

Олег Петрук

доктор фіз.-мат. наук,
пров. наук. співробітник
Інституту прикладних проблем
механіки і математики
ім. Я.С. Підстригача
НАН України,
дійсний член НТШ,
м. Львів

У грудні 2023 року Наукове товариство імені Шевченка відзначатиме 150-і роковини свого створення. Ця організація з'явилася водночас з подібними національними науковими товариствами в інших країнах та стала передвісником Української академії наук, утвореної в 1918 р. указом *Павла Скоропадського*. А от 11 травня поточного року минуло 130 років від заснування Математично-природописно-лікарської секції НТШ, яка свого часу була єдиним осередком розвитку природничо-математичних наук у Галичині. Лікарі-українці окрім цього підрозділу НТШ гуртувалися також в Українському лікарському товаристві.

Математично-природописно-лікарська (МПЛ) секція НТШ діяла у Львові до 1939 року, коли після початку Другої світової війни Львів було окуповано більшовиками. Незабаром нова влада припинила діяльність багатьох осередків українського життя, серед них і Наукового товариства імені Шевченка.

МПЛ-секція НТШ була створена рішенням загальних зборів членів НТШ 11 травня (за новим стилем) 1893 року. Її керівником було обрано проф. *Івана Верхратського* (1846–1919), заступником д-ра *Щасного (Фелікса) Сельського* (1852–1922), секретарем секції став проф. *Володимир Шухевич* (1849–1915).

1895 року секретарем секції став молодий випускник Львівського університету *Володимир Левицький* (1872–1956). У 1901 році він захистив у Львівському університеті докторат з математики. Навесні 1909 року В. Левицький очолив МПЛ-секцію та був її керівником до 1939 року, багато в чому визначивши шляхи розвитку математично-природничих наук в українській суспільності Східної Галичини. Від 1913 року В. Левицький був членом Президії НТШ, від 1926 року – заступником Голови, а в 1932–1935 роках Головою Товариства.

1897 року вийшов перший том «Збірника Математично-природописно-лікарської секції НТШ» (далі – Збірник). Це був науковий періодичний журнал, який виходив друком до 1939 року. Володимир Левицький був редактором цього журналу впродовж усього цього часу від першого випуску.

У НТШ до Другої світової війни було лише три секції. І одна з них – Математично-природописно-лікарська – була присвячена природничим наукам. Ця секція започаткувала зокрема систематизацію української наукової термінології в галузі природознавства. Одним із досягнень в цьому напрямку була публікація В. Левицьким матеріалів до української математичної, фізичної, астрономічної термінології.

Українською науковою термінологією займалися також й інші науковці-члени НТШ. Іван Верхратський працював над природознавчою тематикою (переважно це – ботаніка, біологія, зоологія); *Євген Озаркевич* – над лікарською; *Стефан Рудницький* географічною, *Роман Цегельський* і *Іван Кандяк* – над хімічною. Відповідні словники вийшли друком в «Збірнику» секції в перші роки ХХ століття. У 1921–1925 роках на основі секції діяла термінологічна комісія, яка співпрацювала тоді з науковцями Наддніпрянщини над укладанням «Словника математичної термінології». Три його частини вийшли друком у Києві та Харкові в 1925–1931 роках.

Іван Верхратський

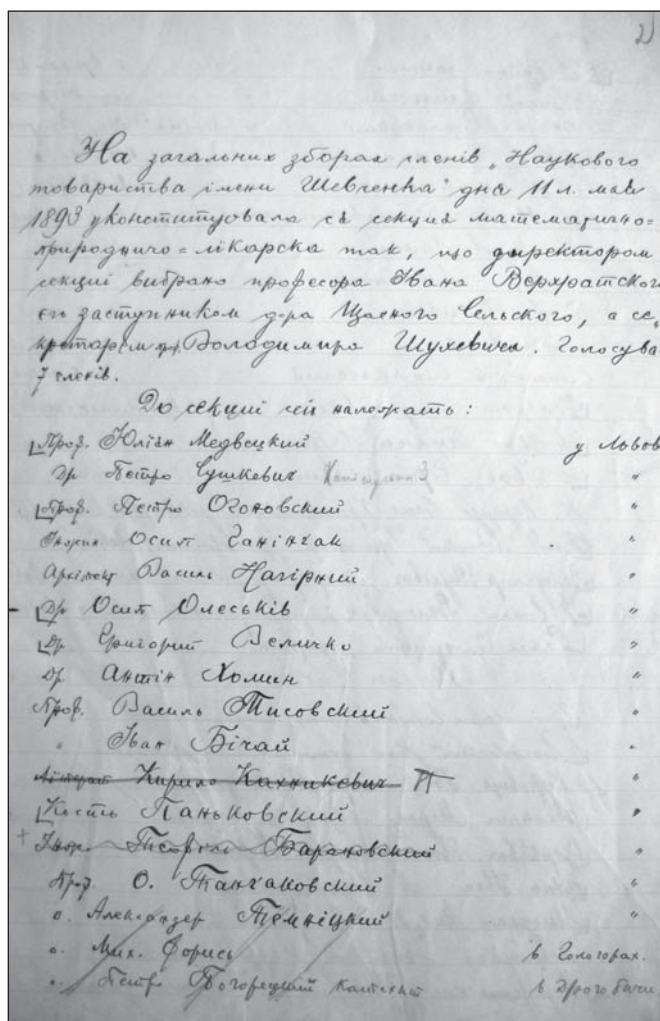
Володимир Левицький (1930-ті рр.)

Історія Математично-природописно-лікарської секції НТШ досить добре задокументована від 1917 до 1939 р., адже в ці роки виходили друком також звіти – «Звідолення» – про її діяльність. Вони друкувалися німецькою мовою і надсилалися до багатьох бібліотек європейських та американських наукових установ. Про діяльність секції від створення до 1912 року можемо довідатися з рукописних протоколів, які збереглися в одному з львівських архівів. Інформація про діяльність секції друкувалася також у періодичному виданні Товариства «Хроніка НТШ».

Секція в різний час мала в своїй структурі різні комісії. Це – лікарська, фізіографічна (тобто природознавча), вже згадана вище термінологічна, географічна, технічно-наукова та охорони природи. У 1939 р. планувалося створення й агрономічно-наукової комісії. Окрім комісії при секції діяли Психологічний інститут (очолював **Стефан Балей**), Бактеріологічно-хімічний інститут (очолював **Михайло Музика**), який успішно функціонував від 1920 до 1938 року.

Члени фізіографічної комісії упорядковували спершу природописний відділ Музею НТШ, а з часом він перетворився у повноцінний Природописний музей. Його було урочисто відкрито в червні 1927 року під час роботи З'їзду українських природників та лікарів, які організувала МЛП-секція. До відання секції належав також Кедровий заповідник в Карпатах біля Ворохти. Ним опікувалася комісія охорони природи, головою якої була **Ольга Мриц**. Цей заповідник був створений та подарований 1935 року Науковому товариству імені Шевченка Митрополитом **Андреем Шептицьким**, який виділив територію для заповідника зі своєї власності.

«Збірник» МПЛ-секції був єдиним науковим журналом українською мовою, який тривалий час задовольняв потреби природничо-математичних наук. Там друкували свої розвідки такі визначні науковці, як **Іван Пулюй**, **Іван**

Перша сторінка протоколів
Математично-природописно-лікарської
секції НТШ з записом про її створення

Сенат Українського таємного університету у Львові, 1921 р.

Сидять: Мирон Кордуба, Мар'ян Панчишин, Василь Щурат, Іван Куровець, Максим Левицький;
стоять: Іван Раковський, Володимир Вергановський, Роман Ковшевич, Максим Музика, Мирон Вахнянин

Горбачевський, Софія Окуневська, Мар'ян Панчишин, Іван Раковський, Степан Рудницький, Юліан Гірняк, Михайло Кравчук та інші. Всього до 1939 року вийшло 32 томи «Збірника». На 1927 рік свої роботи опублікували тут 60 авторів. Розподіл статей журналу за галузями знань показано на рисунку.

Варто зазначити, що перші наукові статті українською мовою з ділянок, представлених в МПЛ-секції, були опубліковані ще до того, як з'явився «Збірник МПЛс». Вони вийшли друком у виданні «Записки НТШ»: 1893 року стаття з медицини *О. Черняхівського*, 1894 року статті *І. Пулюя* з фізики та *В. Левицького* з математики.

Крім «Збірника» та «Звідомлень» МПЛ-секція в різні роки видавала також кілька інших періодичних журналів. Так, від 1925 до 1938 року було видано сім випусків «Збірника фізіографічної комісії НТШ» та один том «Праць географічної комісії» (1935 року). Були й окремі видання, пов'язані з лікарською справою: «Лікарський збірник» (1898–1901; виходив як окремі випуски «Збірника» МПЛс) і «Лікарський вісник» (1920–1939). Варто також зазначити, що до бібліотеки НТШ надходило біля 100 назв наукових журналів за напрямками діяльності Математично-природописно-лікарської секції.

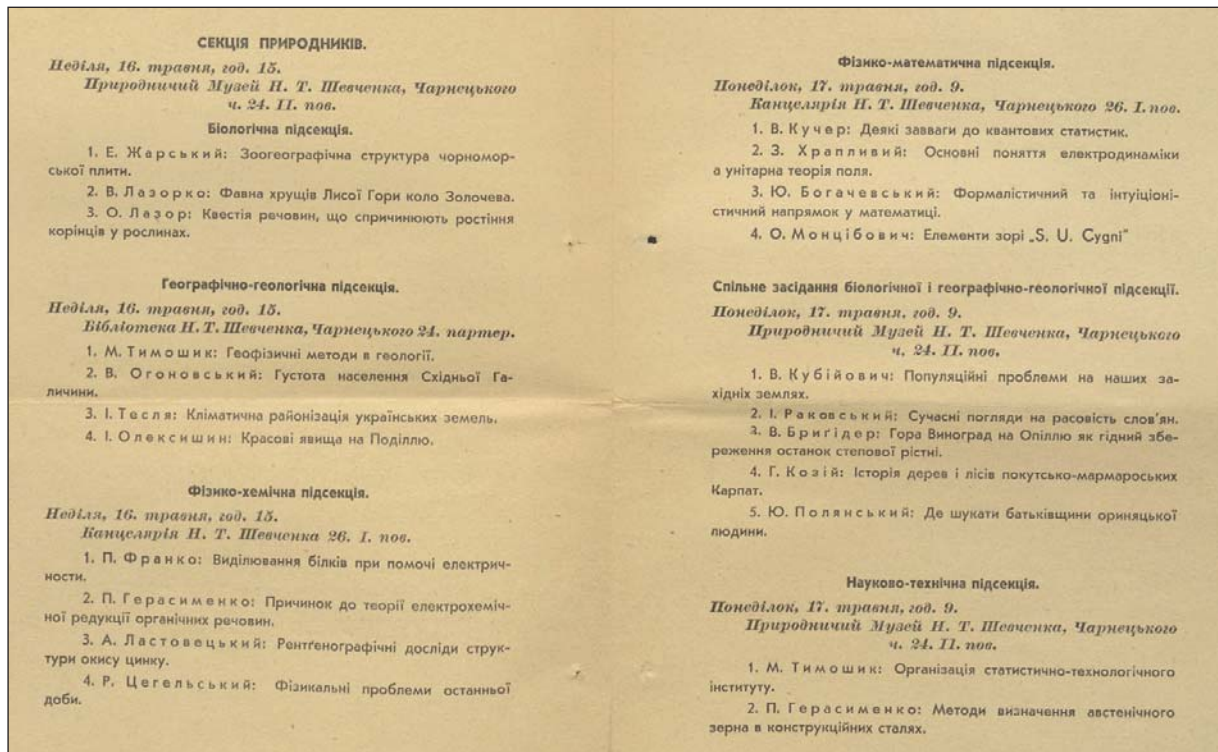
До 1939 року НТШ поділялося лише на три секції: історично-філософську, філологічну та математично-природописно-лікарську. На 1932 рік у Товаристві було 313 членів, з яких 23 % звичайних і 77 % – 240 осіб – дійсних. Дійсні члени розподілялися приблизно порівну поміж трьома секціями. За всі роки в МПЛ-секції було 106 дійсних членів. Серед них була лише одна жінка – Ольга Мриц. Зазначимо, що в секції були й інші жінки, але вони, напев-

но, були звичайними членами НТШ або ж брали участь у роботі комісій без членства в Товаристві. До прикладу – *Софія Окуневська*, перша жінка докторка медицини в Австрії, була в лікарській комісії НТШ. На фотографіях учасників наукових з'їздів, які організувала секція, присутнє жіноцтво.

Приблизно третину від загальної кількості складали іноземні члени МПЛ-секції, серед яких були й дуже відомі науковці. Це, зокрема, математики *Фелікс Кляйн* і *Давид Гільберт*, які фактично на той час формували фундамент розвитку всієї математичної науки в Європі. А також двоє ключових представників фізичної науки: *Макс Планк* і *Альберт Айнштейн*. Майже всіх закордонних членів було прийнято до МПЛ-секції в період від 1920 до 1930 років. Основними галузями знань, які були представлені у секції науковцями-дійсними членами НТШ, були гео-

Тематика статей, опублікованих в «Збірнику Математично-природописно-лікарської секції НТШ» до 1927 року

Фрагмент програми VI з'їзду українських природників і лікарів, 1937 р.

графія, медицина, фізика, математика, антропологія, біологія, матеріалознавство та хімія.

Представники МПЛ-секції активно сприяли просвіті в містах та селах Західної України, зокрема через лекції та екскурсії, які організувало Товариство наукових викладів ім. Петра Могили. Вони також брали участь у роботі таємного Українського університету, який діяв у Львові від 1919 до 1924 року. Три члени секції – **Мар'ян Паньчишин**, **Іван Раковський** і **Максим Музика** – були в Сенаті цього університету. Заняття з природничих наук часто проводилися в Природничому музеї та в Бактеріологічно-хімічному інституті НТШ. У цьому Українському університеті на п'яти факультетах навчалися біля півтори тисячі студентів. Серед 35-и кафедр філософського факультету 11 були за тематикою діяльності МПЛ-секції, й там викладали її представники. Це кафедри географії, зо-

ології, біології, ботаніки, мінералогії, хімії, дві кафедри фізики – експериментальної і теоретичної – та три кафедри математики: алгебри, начеркової геометрії, вищої математики.

МПЛ-секція організувала з'їзди українських природників і лікарів, на які приїжджали представники з багатьох регіонів Галичини та країн Європи. Всього від 1924 до 1937 року відбулося шість з'їздів. Готувався сьомий з'їзд на 1939 рік, але через відомі події не відбувся.

Математично-природописно-лікарська секція Наукового товариства ім. Шевченка відіграла визначальну роль у становленні та розвитку природничо-математичних наук у Східній Галичині. Наукові публікації у виданнях секції є цікавим і важливим джерелом з історії української науки. ■

Учасники II з'їзду українських природників і лікарів, який був організований 1927 року Математично-природописно-лікарською секцією НТШ. Керівник секції Володимир Левицький сидить четвертий ліворуч